

UOT 159.9

G.Ç.Yüzbaşıyeva
Bakı Dövlət Universiteti
gunelm753@gmail.com

ŞAĞİRD LƏRİN İDRAK FƏALLIĞININ ARTIRILMASINA NƏZƏRİ YANAŞMALAR

Açar sözlər: idrak, fəallıq, bacarıq, əqli, intellekt

Məqalədə şagirdlərin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi yolları araşdırılmış, keçmiş və müasir yanaşmalar əksini tapmışdır. Pedaqoq və psixoloqların idraki fəallığını inkişaf etdirmək haqqında nəzəri fikirləri öyrənilmiş, keçmiş və müasir baxışlarına nəzər salınmışdır. Bu nəzəriyyələrin praktikaya tətbiq edilməsi ilə təhsildə şagirdlərin idrak fəallığının inkişafına təsiri əks olunub. Müəyyən olunmuşdur ki, idraki fəallığa müxtəlif yanaşmalar mövcud olmuşdur. Müxtəlif yanaşmalara baxmayaraq hər biri şagirdlərin intellektual inkişafına xidmət edir. Bu yanaşmaların nəticəsində yaradılan təlim sistemləri şagirdlərin inkişafına müəyyən dərəcədə təsir etmişdir.

G.Ч.Юзбашева

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПОВЫШЕНИЮ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ

Ключевые слова: познание, активность, умение, разум, интеллект

В статье исследуются способы развития познавательной активности учащихся, отражающие прошлые и современные подходы. Теоретические взгляды педагогов и психологов на развитие познавательной деятельности были изучены с учетом прошлых и современных перспектив. Применение этих теорий к практике отражает влияние образования на развитие познавательной деятельности школьников. Выяснилось, что существуют разные подходы к познавательной деятельности. Несмотря на различные подходы, каждый служит интеллектуальному развитию школьников. Системы обучения, созданные в результате этих подходов, оказали значительное влияние на развитие школьников.

G.Ch.Yuzbashyeva

THEORETICAL APPROACHES TO INCREASING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY

Keywords: perception, activity, ability, mental, intellect

The article examines ways in which students' cognitive activity can be enhanced, reflecting past and present approaches. Theoretical views of educators and psychologists on the development of cognitive activity have been explored, and past and present

perspectives analyzed. The application of these theories in practice reflects the impact of education on the development of cognitive activity of students. It was found that there were different approaches to cognitive activity. Despite the various approaches, each serves to the intellectual development of the students. The learning systems created as a result of these approaches have had a significant impact on student development.

İdrak fəallığının artırılması şagirdlərdə idrak proseslərinin artırılması məsələsini ön plana çəkir. Bu proseslərin inkişafı bütün illərdə bir çox tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuş, bu sahədə müxtəlif araşdırmalar aparılmış, fərziyələr irəli sürülmüşdür. Araşdırmaların əsasında nəzəri fikirlərlə yanaşı, praktik istiqamətlər də mövcud olmuşdur. Tədqiqatçılar idraki fəallığın inkişafı yollarını, forma və xüsusiyyətlərini, funksiyalarını tədqiq etmiş şəxsiyyətin inkişafında nə kimi rol oynadığını müəyyən etməyə çalışmışlar.

“İdraki fəallıq” anlayışı mürəkkəb quruluşlu anlayışdır və fəal sözünün növü kimi baxılır. Fəal sözü tədqiqatçılar tərəfindən ümumelmi və fəaliyyətlə əlaqəli şəkildə baxılırdı. Fəlsəfədə fəallıq sözünə “davranış fəaliyyəti” kimi baxırlar [12, s.576]. Fransız sözündən götürülüb, “activite” – fəaliyyət gücü deməkdir. Psixologiyada aktivlik termininə canlı orqanizmlərin fəaliyyəti, onların dünyada mövcudluğu şəkildə baxılır. Qərb psixologiyasında linqvistik səbəblərə görə fəallıq və fəaliyyət anlayışı yoldaşdır, yəni eyniyyət təşkil edir. XX əsrin tədqiqatlarında da bu terminlər sinonim kimi götürülüb. Ancaq bəzi araşdırmalarda bu anlayışlara fərqli baxılmışdır.

S.L.Rubinşteyn qeyd etmişdir ki, təxəyyül aktivlikdir, fəaliyyət deyil. [11, s.712] Bu tədqiqatlarda əsas iş S.L.Rubinşteyn və A.N.Leontyevin fəaliyyətə mürəkkəb proses və öz daxilində subyektin inkişafının əsas və vacib şərtinin birləşdiyi və intellektin formalaşmasının effektiv motivasiyası kimi baxmışlar. Pedaqogikada bu termin belə təsnif olunur:

1. Şəxsiyyətin dünyaya münasibəti
2. İnsanın tarixi təşəkkül prosesində inkişafı
3. Yaradıcı fəaliyyətdə, ünsiyyətdə və iradə prosesində təzahürü

Bu təsnifatı belə ümumiləşdirsək, deyə bilərik ki, şagirdin inkişafında əsas rol onun dünyaya münasibətidir. Bilirik ki, uşaqlar məktəbli dövrünə qədər həyatda lazım olan biliklərin 70%-ni qazanırlar və onların şəxsiyyət kimi yetişməsində bu biliklərin daha da inkişafı əsas məsələdir. Dünyaya münasibəti formalaşdırarkən bütövlüyü təmin etmək, hərtərəfli yanaşmaq lazımdır. Buna görə də fənlərin tədrisində əlaqə mütləq şəkildə qorunmalıdır. Şagirdlərin hərtərəfli fəaliyyətini təmin etmək, onların nəzəri biliklərini praktikaya tətbiq etmək idraki proseslərin inkişafına təkan verən əsas ünsürdür. Şagirdləri fəaliyyətə, xüsusən yaradıcı fəaliyyətə sövq etmək onlarda ünsiyyətin inkişafına, bir-birini anlama, dərk etmə, qarşılıqlı əlaqə və hörmətə, onlarda iradənin formalaşmasına hansı işin

onlar üçün yaxşı, hansının pis nəticə verə biləcəyini görməyə təkan verəcək.

İdraki fəallığa keçməzdən öncə onu qeyd edək ki, bu termin elmdə yeni deyil. Hələ XVII əsrdə dahi çex pedaqoqu Y.A.Komenski idraki fəallığın təlim prosesində subyektin inkişafında aparıcı rol oynadığını qeyd etmişdir: “Gənclik həqiqi təhsil almalıdır. Başqasının ağı ilə deyil, öz ağı ilə idarə olunmalıdır. Təkcə kitablardan oxumaq və yad fikirləri başa düşüb yadda saxlamaq, onların fikirlərinə istinad etmək yox, özlərində predmetlərin kökünü anlamaq qabiliyyətini formalaşdırmalıdır” [7, s.304].

Keçmiş dövrün pedaqoqları Y.A.Komenski, K.D.Uşinski, C.Lokk, J.J.Russo idraki fəallığı təbii istək kimi qeyd etmişlər [7, s.656]. L.N.Klimenko, M.İ.Lisina idraki fəallığa müstəqillik kimi baxmışlar. Həmçinin Q.Şişkov da “idraki fəallığı” müstəqillikdən ayırmamışdır [6, s.27]. İdraki fəallıq müstəqillikdir, bu təbiidir. Çünki idrak proseslərinin inkişafı şagirdlərin bütün idrak proseslərinin – diqqətin, duyğunun, hafizənin, təfəkkürün, təxəyyül, nitqin, qavrayışın inkişafına əsaslanır. Şagirdə bu proseslərin inkişafı onun özünəinamını, özünü dərk etməsini öyrənməyə həvəsini artırır, onun müstəqil, fəal, məqsədli bir şəxsiyyət kimi yetişməsinə xidmət edir.

Q.B.Boqoyablenskinin baxış tərzii isə çox maraqlıdır. O, “idrak fəallığı əvəzinə” “intellektual aktivlik” ifadəsini işlətməmişdir. Bu anlayışın altında alim şəxsiyyətin intellektual təşəbbüsünün ölçüsünü müəyyən etmişdir [3]. Bəzi alimlər idraki fəallığı yaradıcılıqla əlaqələndirirlər və belə bir ümumiləşdirmə aparmışlar:

1. İdraki yaradıcılığa hazırlıq
2. Produktiv yaradıcılığın idraki maraq və motivlərə yönəlməsi
3. İnsanın yaradıcı düşünməsinin əsas hissəsi

Q.B.Boqoyablenskinin fikrinə əsaslanaraq deyə bilərik ki, təfəkkür prosesi düşünmək, fikirləşmək deməkdir. Təfəkkür prosesinin inkişafı şagirdə onun forma növlərinin də inkişafı deməkdir. Yaradıcı düşünmə və yeni baxış tərzinin formalaşması şagirdə təlim materialını öyrənməyə həvəs yaradır. Buna əsasən tədris prosesində şagirdlərdə axtarıcılıq, yaradıcılıq, öyrənməyə həvəsi artırmaq daha önəmlidir,

O.O.Denina özünün tədqiqatlarında idraki fəallıq və idraki yaradıcılıq haqqında “Bu anlayışlar arasında fərqli cəhətdən çox oxşarlıq” mövcuddur demişdir. O.O.Denina bildirmişdir ki, fəallıq fəaliyyət prosesində yaranır, fəaliyyətdə həmişə fəallıq da az və ya çox dərəcədə xarakterizə olunur [4, s.27]. O.O.Deninanın bu fikri ilə razılaşaraq, fəallıq fəaliyyətin bütövüdür və onun uğurlu nəticəsinin əsasıdır, deyə bilərik.

İ.A.Çernişev idraki fəallığı araşdırarkən o, məktəblinin xüsusiyyətlərində belə bir məzmunu açır: “Təlim fəaliyyəti şagirdin təhsilə olan münasibətindən, onun idraki qabiliyyət və iradi səyi ilə təhsildə qazandığı uğurla əlaqəlidir” [13,

s.147-150].

Təhsil prosesi və təlim fəaliyyətinin necə maraqlı, xoşagələn olması barədə uzun müddət tədqiqatlar aparılmışdır. Amma bu haqda bütöv nəzəriyyə – XX əsrin II yarısında İdraki maraqlar haqqında nəzəriyyə formalaşmışdır. Bu nəzəriyyənin bütün düzəlişlərini Leninqradaq pedaqoq və alimi Q.İ.Şukina hazırlamışdır. İdraki maraqların inkişafı problemi Q.İ.Şukinanın ideyalar sistemində mərkəzi mövqedədir. Bu sistemdə idraki maraqlar fəaliyyət problemi ilə sıx bağlıdır və fəaliyyətin müxtəlif növləri ilə əlaqəlidir. İkincisi, Q.İ.Şukina hesab edir ki, idraki maraqların inkişafı o zaman maraqlı olur ki, tədris vasitələrinin arsenalından istifadə edilsin, şagirdin inkişafında yeni imkanlar açsın. O, qeyd edir ki, idraki fəallığın artırılması üçün ilk növbədə şagirdə maraqlı oyaşdırılmalıdır. Maraqlı necə oyaşdırmaq lazımdır? sualı Şukinanın fikrincə belə əsaslandırılır:

1. Maraqlı
2. Öyrənmə həvəsi
3. İdraki maraqlı

Bunlar bir-birilə əlaqəli şəkildədir. Əgər şagirdlərdə təlimə qarşı maraqlı yaradılsa, təlim materialını və əlavə özünə lazım bildiklərini ehtiyac duyduqlarını öyrənməsinə həvəs yaradacaq. Bu proses onun idraki aktivliyini artıracaq və idraki maraqlı oyaşdıracaq. Təlim prosesinin düşündürücü və fəallığı işə salan tərzdə qurulması şagirdlərdə idraki fəallığın artırılmasına təkan verəcəkdir.

Q.İ.Şukina və başqaları idraki fəallığı şəxsiyyətin interaktiv keyfiyyəti olduğunu qeyd edirlər:

- Müstəqil fəaliyyətə hazırlığı təmin etməklə yeni informasiyanın təmini, elmi problemlərin seçilməsi və onların həlli yollarının axtarışı problemlərin həllində idraki fəallıq göstərmək, yeni projelərin yaradılmasına nail olmaq [5, s.193].

- Bu səviyyədən çıxış, idrak proseslərinin müstəqil idarəsi özünü dərk etməyə yönəlmişdir [10, s.23].

Q.İ.Şukinanın fikrincə, şəxsiyyətin keyfiyyəti, idrak aktivliyi dayanıqlı, məqsədyönlü idrakla müəyyənleşir. B.B.Stiniça idraki aktivliyi yaradıcı fəaliyyətlə əlaqələndirir. Alimin fikrincə, idraki aktivlik əldə olunmuş bilik, bacarıqların yaradıcı tətbiqində özünü göstərir. Beləliklə, tarixi fikirlərin analizi bizə idraki aktivliyin yaradıcı fəaliyyətlə interaktiv əlaqəsini müəyyənleşdirməyə kömək edir. Növbəti pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatların analizləri idraki aktivliyin aşağıdakı əlamətlərini müəyyənleşdirir: özünüdərkə, özünüinkişafa, özünüqiymətləndirmə və özünümüdafiyəyə yönəlmək; emosial iradənin inkişafının təmini.

S.İ.Melexina idraki aktivliyin strukturuna koqnitiv komponenti əlavə etdi. Koqnitiv – dərk etmək, başa düşmək öyrənmək deməkdir, xarici informasiyanı mənimsəmək qabiliyyətini ifadə edir. Təlim prosesində koqnitiv bacarıqlar anlayışından istifadə olunur. Koqnitiv bacarıqların formalaşmasında iştirak edən ən mühüm proseslər koqnitiv proseslərdir. Koqnitiv proseslər dedikdə,

qıcıqlayıcının reseptorlara təsir etdiyi andan başlayaraq bilik formasındakı cavab reaksiyalarının hazırlanması və sensor informasiyanın işlənməsini təmin edən proseslər nəzərdə tutulur. Koqnitiv fəaliyyət, həm də "dərketmə", yaxud "idrak" fəaliyyətinə sinonim kimi işlədilir. Lakin koqnitiv fəaliyyətin quruluşu daha mürəkkəbdir, çünki burada idrak proseslərindən əlavə digər proseslər: emosiya, psixi hal, xassə, fərdi xüsusiyyətlər daha fəal iştirak edir. Koqnitiv fəaliyyət əqli fəaliyyətdir. Beləliklə, biz koqnitiv barəcqlar haqqında fikirləri ümümləşdirsək, deyə bilərik ki, şagirdlərin verilmiş material haqqında fikirlərini formalaşdırmaq və əqli fəaliyyətini müstəqil şəkildə idarə etməyə kömək edir.

İdraki aktivlik haqqında alimlərin fikirləri bir-birinə əkslik yaratmır, bir-birini tamamlayır. Bizim fikrimizcə, idraki fəallığın artırılmasında emosional iradənin xüsusiyyətinin rolu var. Çünki davranış emosialarla sıx bağlıdır. Şagirdlər arasında idraki aktivliyin fərqi idrak proseslərinin səviyyələrində əks olunur. İdrak səviyyələrinin aktivliyini Q.İ.Şukina xüsusi olaraq vurğulayır.

- Dəyişən stitusiya da biliyi tətbiq etmə qabiliyyətinin olması,
- Şagirdlərin məqsədyönlü şəkildə qazandığı biliyi reproduktiv yaradıcı şəkildə tətbiq edə bilmə qabiliyyətinin olması,
- Yaradıcılıq – yüksək şəkildə idraki marağın olması, verilən tapşırıqların standartlardan kənar müstəqil şəkildə müxtəlif yollarla həllini tapmaq.

Bu cür bölgünü T.İ.Şamova irəli sürmüşdür. E.V.Karabova idraki fəallığın 3 səviyyəsini formalaşdırıb: zəif, orta, yüksək [8, s.27].

Şagirdlərin idraki fəallığını inkişaf etdirmək üçün didaktik vasitələrin inkişaf etdirilməsi əsas amillərdəndir. Bu cəhətdən L.V.Zankov XX əsrin 60-cı illərində şagirdlərin idrak fəaliyyətini inkişaf etdirmək üçün öz laboratoriyasında yeni didaktik sistem yaratdı. Bu sistemin əsas prinsipləri bunlardır:

1. Əməyin yüksək səviyyəsi
2. Dərslik proqramlarında nəzəri biliklərin rolunu artırmaq
3. Tədris materiallarının yeni tempdə və yeni şəraitdə təkrarlanması və möhkəmləndirilməsi.
4. Əqli fəaliyyətin şüurlu qavranılması
5. Emosional sferadan yanaşaraq öyrənmə və idrak fəallığının inkişafına müsbət motivasiya oytatmaq
6. Şagirdlərlə müəllim arasında humanist münasibətin qurulması.

Bu prinsiplər təlim prosesində əhəmiyyətli rol oynasa da, bəzi prinsiplər müasir dövrün tələblərini əks etdirmir. Dərs proqramlarında nəzəri materialların əsas rolu idrak proseslərindən yalnız hafizənin inkişafına təkən verir ki, bu da bizim istədiyimiz idrak fəaliyyətinin hərtərəfli inkişafını ləngidə bilər. L.V.Zankov öz sistemində dərsin rolunu xüsusi qiymətləndirmişdir. Dərs prosesində

diskussiyanın, tətbiqi yaradıcı fəaliyyətin inkişafında əmək, rəsm və musiqi dərslərinin əvəzsiz rolu olduğunu qeyd etmişdir. Dərs prosesində idraki bacarıqların inkişaf etdirilməsi məqsədilə didaktik oyunların geniş istifadəsi müstəqil fəaliyyətə maraq oyatmaq, kollektivlə işləmək bacarıqlarını inkişaf etdirmək baxımından xüsusilə önəmlidir. Alimin bu fikirləri pedaqogika elmində mühüm rol oynamışdır [14].

İdraki bacarıqların inkişafı didaktikləri düşündürən başlıca məsələ idi. Bu, bir tərəfdən təlim prosesində fəaliyyət göstərən obyektiv qanunların aşkara çıxarılması, digər tərəfdən həmin qanunlar əsasında təlimin yeni sisteminin yaradılması məsələsini önə çıxarırdı. Y.N.Medinski idrak nəzəriyyəsi əsasında təlimin aşağıdakı prinsiplərini irəli sürmüşdür.

- Elmlərin əsaslarına sistemli şəkildə yiyələnmək
- Biliklərin şüurlu mənimsənilməsi
- Nəzəriyyənin praktika ilə əlaqələndirilməsi
- Tərbiyəedici təlim
- Təlim metodlarının müxtəlifliyi
- Təlimin əməklə əlaqəsi
- İstehsalatın ümumi elmi prinsipləri ilə tanışlıq
- Məktəblilərin yaş və psixi özünəməxsusluqlarının nəzərə alınması [9, s.55]

V.E.Qmurman şüurluluq və fəallıq, əyaniliyi, sistemətikliyi təlimin əsas prinsipləri hesab edirdi [4, s.294].

Azərbaycan pedaqoq-alimləri də idraki aktivliyin inkişafı haqqında bir sıra araşdırmalar aparmışlar. İdraki fəallığın inkişaf etdirilməsində dərsləklərin, dərs prosesində istifadə olunan təlim metod və texnologiyalarının rolunu xüsusi qiymətləndirmişlər. 60-70-ci illərdə didaktiklərin problemlə təlim haqqında tədqiqatları inkişaf etdi. Təlim prosesinin proqramlaşdırılmış təlim əsasında aparılması tədrisin səviyyəsinin yüksəldilməsində önəmli olacağı haqqında fikirlər irəli sürüldü. M.Mehdizadə, B.Əhmədov, M.İsmixanov, B.Abdullayev və b. bunu belə əsaslandırıldı ki, proqramlaşdırılmış təlim biliyin strukturunu təkmilləşdirməyə, şagirdlərin müstəqil işinə daha da mütəşəkkillik verməyə, dərslə onun qoyuluşu və gedişinə yenilik gətirməyə, şagirdlərin dərslə idrak fəaliyyətini daha da səmərəli idrak etməyə şərait yaradır [2, s.321]. Buna görə də nəinki biliyin məzmunu, hətta biliyə yiyələnməyin yolları da proqramlaşdırılmalıdır.

Məktəblərdə proqramlaşdırılmış təlim geniş təbliğ olundu. Lakin gözlənilən nəticə əldə edilmədi. Bunun səbəbini M.Mehdizadə belə əsaslandırır. "Proqramlaşdırılmış təlim şübhəsiz didaktikada perspektiv metoddur. Lakin proqramlaşdırılmış məşin və materialların olmaması, habelə psixoloji və metodik xarakterli bir sıra digər ciddi problemlərin həll edilməməsi üzündən bu, məktəbdə

özünə layiq yer tuta bilmədi". 70-80-ci illərdə isə problemlı təlim tədqıqatlarda mühüm yer tutmağa başladı. Alımlər bunu belə əsaslandırır ki, problemlı təlim şagirdlərin yaradıcılıq imkanlarını təmin edir, onların intellektual potensialının inkişafında mühüm rol oynayır. M.Mehdizadə bu təlim formasını belə qiymətləndirmişdir: "Şagirdlərə yeni bilik vermək üçün, təlim prosesində problemlı vəziyyətlər yaradıb onu müəllimin məharətlə açması və açdırması sistemini ifadə edən təlim". Belə düşünürəm ki, problemlı təlim müasir təhsilin fəal təlim formasının təməlidir. Fəal təlim bir növ problemlı təlim formasına əsaslanır və müasir dövrün tələblərini özündə əks etdirir. Ancaq o dövr üçün problemlı təlim də özünü doğrultmadı. Fikrimcə, həmin dövr texnologiyanın tam inkişaf etməsi bu təlim formasının inkişafına mane oldu.

Bundan başqa şagirdlərin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsində müstəqil işlərin də mühüm rolu olduğu pedaqoq-alımlər tərəfindən irəli sürülmüşdür. M.Mehdizadə, B.Əhmədov, N.Kazımov, B.Bəşirov, M.İsmixanov müstəqil işlərin şagirdlərin inkişafında əhəmiyyətindən danışımlar. Tədqıqatçılar müstəqil işin fəlsəfi-qneseoloji, psixoloji, fizioloji əsasları müəyyənləşdirir, şagirdlərin müstəqilliyinin inkişafını təmin edən şərtləri tədqiq edirdilər. B.Seyidzadə fənlərin bir-birilə əlaqəli şəkildə tədrisinin idraki aktivliyin inkişafına təkan olacağını bildirmişdir.

Nurəddin Kazımov "Məktəbdə müqayisə üzərində işin nəzəriyyəsi və təcrübəsi" monoqrafiyasında idrak fəallığının inkişafında müqayisənin rolunu qiymətləndirmişdir. Müqayisə obyektlərin oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirməklə, baş beyin qabığında gedən mürəkkəb fizioloji prosesləri işə salaraq həm hissi, həm də məntiqi idrak pillələrini işə salır, şagirdlər bu zaman müəyyən ardıcılıqları aşkar etməklə izah və ümumiləşdirmələr aparır. Bu da idraki aktivliyi işə salır [1].

Ş.A.Amonaşvili şagirdlərin hərtərəfli inkişafında və idrak fəallığının inkişafında onlarla davranışı əsas götürmüşdür. O, bu işdə müəllimlərin xüsusi qüvvə olduğunu qeyd edərək müəllimlərin şagirdlərə humanist yanaşması, onların hərtərəfli şəxsiyyət kimi formalaşmasına təkan verəcəyini bildirmişdir. O, qeyd etmişdir ki, məktəbə ilk qədəmlərini qoyan uşaqla humanist rəftar onların təlim prosesində müstəqilliyini artırır, şagird qorxmur, çəkinmir, fikrini müstəqil şəkildə ifadə edir, maraqlarını möhkəmləndirir, istədikləri məlumatı öyrənir, yoldaşları ilə müstəqil şəkildə paylaşa bilər. Bu, təlim prosesində qarşılıqlı əlaqəni həm müəllim-şagird, həm də şagird-şagird arasında möhkəmləndirir, təlimə maraq və öyrənməyə həvəsi artırır. Bunun üçün müəllimlər aşağıdakı keyfiyyətlərə malik olmalıdırlar:

1. Müəllim xeyirxah insan olmalı, şagirdləri olduğu kimi sevməlidirlər. Hər bir uşağa eyni dərəcədə münasibət bəsləməli, onları bir-birindən ayırmamalıdırlar.
2. Uşaqları anlamağı bacarmalıdırlar. Uşaqları anlamaq, onların işlərini vacib

bilmək, onlara dəyər vermək mənasına əsaslanır ki, bu, uşaq tərəfindən yüksək qiymətləndirilir.

3. Optimist olmalıyıq.
4. Fəaliyyəti gələcəyə doğru yönəltməliyik. Gələcəyin insanını yetişdirməliyik [15].

Şagirdlərə münasibətdə bu perspektivdə yanaşsaq, təlim prosesi uğurlu nəticələr verə bilər. Şagirdlərə, xüsusən də kiçik yaşlı məktəblilərə, təlim prosesinin ilk dövrlərində onlara münasibət onların təlim prosesinə marağının artmasına, müstəqilliyinin inkişafına, öyrənmə həvəsinin, axtarıclılıq fəaliyyətinin, yəni idraki fəaliyyətin inkişaf etməsinə səbəb olar.

Beləliklə, pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatlardan pedaqoq və psixoloqların fikirləri bizə idraki fəallığı şəxsiyyətin interaktiv keyfiyyətinin idraka yönəltməyin, yeni biliklər axtarmağa, dayanıqlı marağın axtarıclılıq fəaliyyətinə hazırlıq bu işə müstəqillik, özünüidarəetmə, müsbət emosiyalar motivə edilməsi, koqnitiv fəaliyyətin yüksək inkişafını təmin edən bir proses kimi baxmağa, aydınlaşdırmağa kömək etdi. Bu prosesə hansı tərəfdən yanaşılmasından aslı olmayaraq istər idrak fəallığı, istər idraki aktivlik, istər yaradıcılıq, istər də müstəqillik hər bir halda şagirdin inkişafına xidmət edir. Ona görə də təlim prosesi zamanı bu prosesi inkişaf etdirmək üçün hər bir nüansa önəm verilməlidir. Təlim prosesi elə qurulmalı və tədris materialları elə yazılmalıdır ki, şagird:

1. görə bilsin (əyanilik prinsipi qorunmalıdır);
2. anlaya bilsin (şüurluluq prinsipi əsas götürülməlidir);
3. təhlil etsin;
4. tətbiq etsin.

Bu, şagirdlərdə bütün idrak proseslərini işə salan qüvvə olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Kazımov N.* Məktəbdə müqayisə üzərində işin nəzəriyyəsi və təcrübəsi. Bakı: Maarif, 1972
2. *Rüstəmov F.* Azərbaycan pedaqogikaşünaslığı. Bakı: Elm və təhsil, 2016, 294 s.
3. *Богоявленская Д.Б.* Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону, 2007
4. *Денина О.О.* Развитие познавательной активности студентов в учебной деятельности: автореф. дис. канд. пед. наук. Москва, 2001, 27 с.
5. *Дерябина Н.В.* Педагогические условия формирования познавательной активности студентов в воспитательно-образовательном процессе технического вуза: дис. ... канд. пед. наук. Кемерово, 2005, 193 с.
6. *Клименко Л.Н.* Развитие познавательной активности студентов туристического вуза в процессе проектной деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2004, 27 с.
7. *Коменский Я.А.* Избранные педагогические сочинения: в 2 т., Т.1, М.:

- Педагогика, 1982. 656 с.
8. *Коробова Е.В.* Формирование познавательной активности студентов экономических специальностей средствами игровых технологий (на опыте обучения иностранному языку и во внеаудиторной работе): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2003, 27 с.
 9. *Мединский Е.Н.* О принципах советской дидактики. Сов. педагогика, М., 1937
 10. *Мелехина С.И.* Развитие познавательной активности школьников в процессе учебной проектной деятельности (на примере обучения технологии): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Ярославль, 2005, 23 с.
 11. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. СПб.: Питер, 2000, 712 с.
 12. *Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. М.: ИНФРА-М, 2007, 576 с.*
 13. *Чернышев И.А., Цуканов М.В.* Проблема развития познавательной активности подростков в учебном процессе // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. 2011, №3 (19), с.147-150
 14. https://ru.wikipedia.org/wiki/Занков,_Леонид_Владимирович
 15. <http://pedagogic.ru/books/item/f00/s00/z0000039/st002.shtml>

Redaksiyaya daxil olub 31.01.2020